

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 273-285, February 2012

KIRIM SAVAŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1853-1856)

AN OVERVIEW ON CRIMEAN WAR (1853-1856)

Yrd. Doç. Dr. Özgür YILDIZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı.

Canan KARAÇAĞIL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Abstract

The relations between the Ottomans-Russia started centuries ago. Many wars had taken place between these two states. Since Catherina the 2nd, Russia strived to become a global state. It tried to get the Straits, Caucasians and Balkans.

Russia adopted the Pan-slavism policy to enter the hot seas and had always been in war with the Ottomans. It took a significant role in the downturn and destruction of the Ottoman State.

The UK and France did not like Russia's desire to enter the Straits and the Ottoman land. These tensions made the 1850 Crimean War inevitable. The Crimean War took place from 1853 to 1856. The Ottoman Empire, Britain, France and Sardinia fought against Russia. The war is significant in that, it was the first war that was monitored by media from the beginning till the end.

Some health issues came up during the war. The long running war caused epidemic illnesses in both parties. People such as Florence Nightingale came to the front. Allies of the Ottoman State provided medical kits and human power.

The Ottomans won the Crimean War with the help of its allies. This help was not unconditional. The Ottoman State signed the Treaty of Paris at the end of the war, and had to announce

the Edict of Reform. Most tragically, the Ottoman State took its first foreign debt during this war and fell into the hands of the colonialist states.

This study was prepared to evaluate the Crimean War and its results and to bring about a new perspective on the subject in the light of the published archive documents.

Key Words: Crimean, Russia, Otoman State

Öz

Osmanlı- Rus ilişkileri asırlar önce başlamıştır. İki devlet arasında birçok savaş meydana gelmiştir. Rusya II. Katerina'dan itibaren dünya devleti olmak için çaba göstermiştir. Boğazlar, Kafkaslar ve Balkanları ele geçirmek çabasına girmiştir.

Sıcak denizlere açılmak için Panslavizm politikasını benimseyen Rusya Osmanlı Devleti ile sürekli savaş içinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gerileme ve yıkılmasında en büyük etken olmuştur.

Rusya'nın Boğazlara açılma isteği ve Osmanlı Devleti'nin topraklarına göz dikmesi, İngiltere ve Fransa'nın işine gelmemiştir. 1850 yıllarındaki bu gerginlikler Kırım Harbi'ni kaçınılmaz kılmıştır. Kırım harbi 1853- 1856 yılları arasında olmuştur. Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Sardunya Rusya'ya karşı çarpışmıştır. Savaş basın yoluyla başından sonuna kadar izlenen ilk savaş olması açısından dünya tarihinde önemli yere sahiptir.

Aynı zamanda savaş sırasında sağlık şartları ile ilgili gelişmeler olmuştur. Her iki tarafta da uzun süren savaş neticesinde salgın hastalıklar baş göstermiştir. Florance Nagtingale gibi şahsiyetler ön plana çıkmıştır. Müttefikler Osmanlı Devleti'ne tıbbi araç gereç ve insan desteği sağlamıştır.

Osmanlı Devleti müttefiklerinin yardımıyla Kırım Savaşı'nı kazanmıştır. Bu yardım koşulsuz olmamıştır. Osmanlı Devleti bu savaşın sonunda Paris Antlaşmasını imzalamıştır. Islahat Fermanı'nı ilan etmek zorunda kalmıştır. En acısı bu savaş sırasında ilk defa dış borç alan Osmanlı Devleti sömürgeci devletlerin eline düşmüştür.

Bu çalışma Kırım Harbi ve sonuçlarını değerlendirmek ve yayınlanmış arşiv belgeleri ışığında konuya yeni bir bakış açısı getirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Rusya, Osmanlı Devleti

GİRİŞ

Kırım Harbi Öncesi Osmanlı-Rus İlişkilerine Bakış

Osmanlı- Rus ilişkileri, Rusya'nın dünya devleti olmak için Osmanlı Devleti'nin topraklarına göz dikmesi ve iç işlerine karışması nedeniyle bozulmuştur.

Osmanlı Devleti toprakları içerisinde yaşayan Gayrimüslimlere millet sistemi uyguladığı için uzun yıllar boyunca bir arada huzur içinde yaşamışlardır.¹

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten hemen sonra Hıristiyan halka evlerine ve işlerine geri dönmelerini buyurmuş ve ibadet özgürlüğü sağlamıştır.² Bu özgürlük ve hoşgörü tüm halkı merkezi devlete bağlamıştır.

¹ İdris Bal ve Mustafa Çufalı; **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006, s. 77-90.

² Hammer; **Büyük Osmanlı Tarihi II. Cilt**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 2010, s. 341-342.

Ulus ve azınlık kavramlarının XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne girmesiyle millet sistemi çözülmeye başlamış ve Gayrimüslimler kendi devletlerini kurmak amacıyla isyanlar çıkarmışlardır. Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ortodokslar üzerinde edindiği haklar nedeniyle bu durumu kullanan Batılı devletlerden biri olmuştur.³ Avrupa haritasının yeniden çizildiği 1815 Viyana Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni parçalama ve paylaşma yönündeki çalışmalara Rusya'nın teklifi ile İngiltere de katılmış ve niyetleri Şark Meselesi adı altında ortaya çıkmıştır.⁴

Rusya, Çar I. Petro zamanında Osmanlı Devleti'ni yenebilecek güçte olduğuna inanmış ve bu nedenle İstanbul'u ele geçirerek sıcak denizlere inmek Rusya'nın dış siyasetinde önemli bir yer tutmuştur.⁵ Rusya amaçlarına ulaşabilmek için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmek için iki politika izlemiştir. Bunlar; Grek Projesi ve Panslavizm'dir.

1768- 1774 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ortaya çıkan Grek Projesi, Prens Potemkin tarafından ortaya atılmıştır. Bu projeye göre, Osmanlı Devleti Avrupa'dan kovulacak ve Rus Prens tarafından yönetilen yönettiği İstanbul'da merkezli bir Grek Devleti kurulacaktı.⁶

Çariçe II. Katerina da Osmanlı Devleti'ni parçalayarak yerine bir Grek İmparatorluğu kurmanın peşindeydi. Balkanlar'daki Slavları Osmanlı hâkimiyetinden çıkarıp Slavlara kurtuluş imkânı sağlamayı istiyordu.⁷ Bu nedenle müttefik arayışına girmiştir. Yedi Yıl Savaşları'ndan yenilgi ile ayrılan Avusturya İmparatoru Franz Joseph ile II. Katerina aynı yolda buluşmuşlardır.⁸

II. Katerina Grek Projesini öylesine benimsemiştir ki torununa Konstantin adını vermiş, kurulacak Grek Devleti için Rum subaylar yetiştirmiş ve İstanbul'un alınmasının anısına madalya hazırlatmıştır.⁹ Rusya ve Avusturya'nın bu durumundan rahatsız olan Prusya çareyi İngiltere'ye katılmakta buldu. Akabinde Fransız İhtilali patlak verince II. Katerina'nın umut bağladığı bu proje hayal olmuştur.¹⁰

³ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (Mustafa Turan Edt.), Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 29.

⁴ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkim Yayınevi, İstanbul 2006, s.158.

⁵ George Vernadsky; **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 194.

⁶ Akdes Nimet Kurat; **Türkiye ve Rusya**, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s.32.

⁷ Mahmud Celaledin Paşa; “*Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri Şark Meselesinin Hazırlanışı (1870-1878) (III)*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Nisan 2004, Sayı: 87, s.66.

⁸ Anlaşmanın maddeleri şöyledir;

- 1- Eflak, Boğdan ve Besarabya'da bir Daçya Devleti kurulacak,
- 2- Dinyester'e kadar olan Karadeniz kıyılarını Rusya alacak,
- 3- Avusturya'ya Sırbistan, Bosna, Hersek ve Dalmaçya kıyıları ile Eflâk'ın küçük bir kısmı verilecek,
- 4- İstanbul ele geçirilirse başkenti İstanbul olan ve Rusya'ya bir ittifak ile bağlı bulunacak bir Grek Devleti, yani Bizans Devleti kurulacak ve başına Katerina'nın torunu Konstantin, XIII. Konstantin adı ile kral olacak,
- 5- Osmanlı Devleti'nin Asya ve Afrika'daki toprakları Fransa, İngiltere ve İspanya arasında taksim edilmek üzere bu devletlerin keyfine bırakılacaktır. Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s.49.

⁹ Akdes Nimet Kurat; **Türkiye ve...** s.32.

¹⁰ Hayreddin Bey; **Kırım Harbi**, Tercüman, İstanbul 1976, s.66

Diğer bir politika ise Panslavizm'dir. Kırım Harbi öncesinde Rusya'nın dış politikası, Panslavizm etrafında şekillenmiştir. Panslavizm'in genel amacı, bütün Slavları Rusya'nın hâkimiyeti altında birleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmektir. İlk zamanlar destek bulmayan bu hareket, II. Alexander zamanından itibaren Rus siyasetinde önemli bir rol oynamıştır.¹¹ Milli bir Rus hareketi olan Panslavizmin, Çar I. Nikola tarafından onay görmemiştir. Ancak I. Nikola'nın "**Hasta Adam**" olarak nitelendirdiği Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği yıkıcı politikalar Panslavizm hareketinin güç kazanmasına neden olmuştur.¹²

Rus tarihçisi Pogodin, Kırım Harbi sırasında Panslavizm'in sözcülüğünü üzerine alarak tüm Slavların ayaklanmasını ve merkezi İstanbul olan bir Slav Devleti kurmasını istemiştir.¹³

Avusturya ve Prusya, Rusya'nın politikalarından rahatsız olunca Kırım Harbi esnasında neredeyse bütün Avrupa, Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır takınmıştır.¹⁴

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin başında Sultan Abdülmecit, Rusya'nın başında I. Nikola, Fransa'nın başında III. Napolyon bulunmaktaydı.¹⁵ 30 yıl Çarlık Rusya'nın başında bulunan I. Nikola'nın kendi ülkesinde ve dış siyasette izlediği politika katı bir disiplinden ibaretti. I. Nikola, kendisine zorla itaat edilmesini öngören ve karşısındakine savunma hakkı tanımayan bir sistemi benimsemiştir. 1848 İhtilalleri ile iktidara gelen II. Napolyon ise iç politikadaki itibarını ve gücünü arttırmak için dış politikada saldırgan bir tutum izliyordu. Bu durum ise Rusya ve Fransa arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.¹⁶

1. KIRIM HARBİ'NİN NEDENLERİ

Kırım Savaşı'nın en büyük nedeni kutsal yerler meselesi olmuştur. Kudüs ve çevresi, Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü ve Hristiyanlık dinini yaydığı yerler olması nedeniyle kutsal olarak kabul edilir. Enver Ziya Karal'a göre Kutsal Yerler:

- 1) Kamame Kilisesi,
- 2) İsa'nın kabri,
- 3) Meryem'in türbesi ve bitişiğindeki bahçe,
- 4) Beyt ül- Lahim'deki büyük Kilise,
- 5) Tahun ül-Atik isimli alan ve oradaki mahzenler,
- 6) Mağarat ül-Reate ve etrafındaki arazi,
- 7) İsa'nın mezarı sanılan yer ve etrafı,
- 8) Mağarat ül-Mehd,

¹¹ Hans Kohn; **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, Ankara 1991, s.5

¹² Akdes Nimet Kurat; "**Panslavizm (II)**", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Mayıs 2004, Sayı: 88, s.86.

¹³ Pogodin, o tarihte Panslavizm'i şöyle açıklamıştır:

- a. Türkler Avrupa'dan kovulmalıdır.
- b. Slavlar mutlaka Türk ve diğer milletlerin hâkimiyetlerinden kurtarılmalıdır.
- c. Rusya, Avrupa'da üstün bir duruma çıkarılmalıdır.
- d. İstanbul Patrikhanesi'nin mevki yükseltilmeli ve Ortodoks Kilisesi'ne layık olduğu önem verilmelidir.' Hans Kohn; **Panslavizm ve...** s.8.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat; "**Panslavizm...**" s.86.

¹⁵ G. H. Bolsover; "**1815-1914 Tarihleri Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış**", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, Sayı: 102-103-104, s.102.

¹⁶ George Vernadsky; **Rusya...** s. 263-269.

9) *Hacer-i Muğtesil*'den oluşmaktadır.¹⁷

Hıristiyanlar, çok önceleri bu kutsal yerlerde ziyaret yerleri yapmışlardı ve buraları ziyaret ederek hacı olurlardı. Dolayısıyla bu kutsal yerlerin korunması ve bakımı Hıristiyanlar tarafından oldukça önemsemişlerdir.¹⁸ Osmanlı Devleti de kutsal yerlere büyük önem vermiştir. Bu konuda hassas bir politika izlemiştir. Kanuni Sultan Süleyman, 1535 yılında Fransa ile imzalanan Kapitülasyon Antlaşması'na özel bir madde koydurarak Kutsal yerlerin himayesini Katolik papazlara bırakmıştır. Kapitülasyon Antlaşması'ndaki maddeye göre Latinlerin Kudüs'te ziyaret ettikleri bazı yerler kendilerine aitti. Ortodokslar ise Kamame Kilisesi'ni yaptıran İmparatoriçe Helen'in Ortodoks olduğundan dolayı Katoliklerin bu ziyaret yerlerine girmesini istemiyordu. 1740 yılında Kapitülasyon Antlaşması yenilenerek Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki Latinlerin koruyucusu olmuş, Hz. Meryem'in türbesi, Hz. İsa'nın doğum yeri ve Latin krallarının mezarlarını koruma hakkını elde etmiştir.¹⁹

Ancak, 1789 Fransız İhtilali sırasında Katolik çıkarlarını korumayı bir kenara bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum Rusya'nın işine yaramıştır. Çünkü Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ortodoksların koruyucusu haline gelmiş, hatta Rus elçisinin himayesinde İstanbul'da bir Ortodoks Kilisesi kurulması ile Ortodoksların Kudüs'e serbestçe ziyaretini sağlamıştı. 1815 Viyana Kongresi sonucu Fransa'da krallık tekrar kurulunca Fransa, Katoliklerin haklarını koruma görevini bıraktığı yerden sürdürmeye devam etmiştir. Ancak karşısında Rusya'yı bulmuştur.²⁰

Kırım Harbi öncesi diğer bir mesele “gümüş yıldız” olayıdır. Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Beyt ül- Lahim'in üzerindeki Latince yazılarla süslenmiş gümüş yıldız 1843 yılında ortadan kaybolmuştur. Ortodokslar bu yıldızın aniden ortadan kaybolmasını Katoliklere

¹⁷ Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri**, TTK Yayınları, Ankara 1995, s.222-223. Osmanlı Araştırmaları Vakfı'na göre ise Kutsal Yerler:

“ 1. Bizans İmparatoru Konstantin tarafından yaptırılan ve Hz. İsa'nın kabri olduğu iddia edilen yer üzerine inşa edilen, Müslüman tarihçilerinin daha sonra bu yere Kamame Kilisesi dedikleri Kıyame Kilisesi,

2. Kamame Kilisesi'nin büyük kubbesi ve Hz. İsa'nın Kabri denilen yerde bulunan küçük kubbe,

3. Sitt-i Meryem denilen yedi parça kemer,

4. Celcele altında bulunan dört parça kemer,

5. Hacer-i Muğtesel çevresinde bulunan saha,

6. Hz. Meryem Türbesi ve yanındaki bahçe,

7. Beytüllahm köyünde bulunan Büyük Kilise ve Kilise'nin içindeki Mağarat'ül- Mehd denilen Hz. İsa'nın doğduğu mağara,

8. Efrenc Devrine bitişik iki parça bahçe,

9. Tahun'ül- Atik denilen alanda bulunan mahzenler,

10. Hz. İsa'nın kabri olduğu söylenen mekan

11. Mağarat'ür- Ru'at

12. Hacer-i Muğtesel

13. Hz. İsa'nın doğduğu mağara olan Mağarat'ül –Mehd

14. Kamame Avlusu'ndaki Mar Yuhanna Kilisesi'nden oluşmakta olup bunların dışında başka yerler de vardır. www.osmanli.org.tr, (10.04.2012)

¹⁸ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...**s.344.

¹⁹ Hayreddin Bey; **Kırım...** s.89-90.

²⁰ Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi...** s.225.

yükleyince, bunun üzerine Osmanlı Devleti yeni bir gümüş yıldız yaptırıp eski yerine konmasını teklif etti. Ancak ne Ortodokslar ne de Katolikler Osmanlı Devleti'nin bu teklifine sıcak bakmadı.²¹ Bu gümüş yıldız sorunu devam ederken 1848 İhtilalleri patlak verdi ve Louis Napolyon, Fransa cumhurbaşkanı oldu. Napolyon, 1789 Fransız İhtilali sırasında gözden düşen din adamlarının gönlünü almak ve kendi tarafına çekmek maksadıyla bu yıldız sorunu ile ilgilenmeye başladı.²² Napolyon'un Rusya'ya karşı almasının bir nedeni de Rus Çarı Nikola'ya karşı duyduğu öfke idi.²³

Napolyon'un 28 Mayıs 1850 tarihinde Osmanlı Devleti'ne 1740 Kapitülasyon Antlaşması'nın 33. Maddesini hatırlatarak Katolikler için Bab-ı Ali'den şu taleplerin yerine gelmesini istemiştir:

- *Beyt ül Lahim'in büyük kilisesi içine yeni bir yıldız konulacak,*
- *Beyt ül Lahim'in döşemeleri değiştirilip yenilenecek,*
- *Hz. Meryem'in mezar ve türbesinde, Dihin-i Kıdas denilen Kutsal Taş'ta ve Hz. İsa'nın mezarında Katolik haklarını tanınacak,*
- *Kamame Kilisesi'ndeki mevcut eşya 1808 senesindeki yangından önceki haline konulacak.*²⁴

Bunun üzerine Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ve Hariciye Nazırı Ali Paşa, bu sorunu incelemek üzere bir komisyon kurdular. Osmanlı Devleti, Fransa ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasında sorun çıkmasını istemediğinden cevabını geciktiriyordu. Babiâli'den gelecek cevabın gecikmesi üzerine Fransa verdiği nota ile kapitülasyonların esas alınması konusunda diretiyordu. Fransız elçisi Lavalette'nin yaptığı baskılar sonucu karma bir komisyon kuruldu. Rusya, komisyonda kendilerine bir temsilci, Fransa'ya ise iki temsilci verilmesini protesto edince bunun üzerine Osmanlı Devleti karma komisyonu dağıtarak yerine Müslümanlardan oluşan bir komisyon kurulmasına karar verdi.²⁵

Rusya karşısında kendisine destek arayan Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı eğilim gösterdi. Bu nedenle oluşturulan komisyonda Fransa lehine bir karar çıktı. Bütün bu olup bitenleri uzaktan dikkatle izleyen İngiltere, Osmanlı Devleti ile Fransa yakınlaşmasını hoş karşılamıyordu. İngiltere'de Dışişleri Bakanlığı'na Rus karşıtı Palmerston yerine Lord John Russell getirilmesi Çar I. Nikola'nın İngiltere ile işbirliği yapma umudunu ortaya çıkardı.²⁶ Çar I. Nikola, 9 Ocak 1853 senesi Petersburg'da yapılan baloda İngiliz elçisi Sir Hamilton Seymour'un yanına giderek Osmanlı Devleti'nin ölmekte olan bir hasta olduğunu ve bu durum meydana gelmeden önce İngiltere ile Rusya'nın anlaşması gerektiğini söyledi. İngiltere'nin I. Nikola'nın bu isteğini geri çevirdi.²⁷ Osmanlı devleti bu sırada İngiltere kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır. Bu amaçla İngiltere'de bulunan sefîre gizli olarak İngiliz kamuoyunu etkilemesi için çalışmalar yapmasını istemiştir.²⁸

İngiltere'den beklediği cevabı bulamayan I. Nikola, tek başına hareket etmeye karar vermiştir. Nikola, İstanbul'a olağanüstü elçi olarak Deniz İşleri Bakanı ve Finlandiya Genel Valisi rütbelerini taşıyan Prens Alexander Mençikof'u göndermiştir.²⁹ Mençikof, İstanbul'a

²¹ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s. 346.

²² George Vernadsky; **Rusya...**s. 269.

²³ Candan Badem; **The Ottoman Crimean War (1853-1856)**, Brill Press, Leiden- Boston 2010, s. 66.

²⁴ Hayreddin Bey; **Kırım...** s.96-97.

²⁵ Erdoğan Keleş; Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Doktora Tezi**, Ankara 2009, s.41-45.

²⁶ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s.347-348.

²⁷ Akdes Nimet Kurat; **Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara-1987, s. 326-327

²⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, Ankara 2006,s. 54.

²⁹ Candan Badem; **The Ottoman...** p.71.

savaş gemisi ile geldi. Elçilik görevlileri ve binlerce Ortodoks Mençikof'u görülmemiş bir törenle karşılamıştır.³⁰ Prens Mençikof, sivil elbise ile Sadrazam Mehmet Ali Paşa'yı ziyaret etti ve ardından protokol gereği Hariciye Nazırı Fuat paşa'yı ziyaret etmesi gerekirken bu ziyareti gerçekleştirmedi. Bunun üzerine Fuat Paşa istifa etti ve yerine Rıfat Paşa getirildi. Mençikof, Osmanlı Devleti'nin Rum Ortodoks Kilisesi'ne Kutsal Yerler sorununda vermiş olduğu sözleri yerine getirmesi, Ortodoks halkın Rusya tarafından korunmasını bir senet teminatı ile istedi.³¹

Rusya'nın istekleri bunlarla sınırlı değildi. Mençikof, 5 Mayıs 1853'te Babiali'ye ultiimat vererek bu sefer de Osmanlı Devleti'nden Rusya ile ittifak antlaşması yapmasını ve Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks halkın koruyuculuğunu Rusya'ya bırakmasını talep etti. İngiltere bugüne kadar sürdürdüğü uzlaşmacı tavrını bir kenara bıraktı ve bu isteklerin reddedilmesini talep etti. Bunun üzerine Mençikof, 21 Mayıs 1853'te İstanbul'dan ayrıldı.³²

Rusya, 31 Mayıs 1853'te isteklerinin kabulü için Osmanlı Devleti'ne tekrar ultiimat verdi. Osmanlı Devleti, Çar I. Nikola'nın isteklerini yine reddedince Rusya savaş ilanı vermeden Boğdan'ı işgal etti.³³ Rusya'nın Boğdan'ı işgal etmesi Avusturya ve Prusya'yı da rahatsız etti. Rusya ile dost olan Prusya, Avusturya ile Rusya'nın yapmış olduğu işgalleri protesto etti. Avusturya, bu anlaşmazlığın çözülmesi için bir konferans toplanmasını talep etti. Temmuz 1853'te toplanan Viyana Kongresi'ne Avusturya, Prusya, İngiltere ve Fransa katıldı. Konferans sonucu hazırlanan Viyana Notası'nı Prusya'nın ısrarı ile Rusya kabul etti fakat Osmanlı Devleti'nin de aynen kabul etmesini istedi. Karşılıklı zıtlasmalar neticesinde her iki devlet savaş hazırlıklarına başladı.³⁴

2. KIRIM HARBİ

Elinde yeteri kadar askeri hazırlığı olmaması nedeniyle Osmanlı Devleti, İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız elçilerine resmi tebliğde bulunarak Çanakkale Boğazı önünde bulunan İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e geçmelerini talep etti. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı'ndan Beykoz Limanı'na hareket etti. Osmanlı Devleti Ruslara 23 Ekim 1853 günü ilk silahı patlatarak savaşı fiilen başlattı.³⁵ Rusya birlikleri, Osmanlı, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşıyordu.³⁶ Karadeniz'de Ruslar 18 adet harp gemisi, 7 firkateyn, 30 buharlı vapur, 26 küçük gemi, 30 ticaret gemisi, 28 gambotu ile Osmanlı deniz gücüne fark atıyordu.³⁷

Osmanlı donanması Batum'daki Türk kuvvetlerine mühimmat götürmek için yola çıkmış fırtına nedeniyle Sinop limanına sığınmıştı.³⁸ Haberi alan Rus amirali Visamiral Nahimof derhal yola çıktı ve Rus filosu 30 Kasım 1853 günü Sinop'a baskın yaparak Osmanlı

³⁰ Enver Ziya Karal; **Osmanlı tarihi...** s.228.

³¹ Hammer; **Büyük Osmanlı...** s.2635.

³² Norman Rich; **Why The Crimean War?**, Brown University Press, London-1985, p.49-57.

³³ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s.353-354.

³⁴ Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi...** s.232-233.

³⁵ Vahid Çabuk; **Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi 8. Cilt**, Emre Yayınları, İstanbul 1999, s. 295-296.

³⁶ William Stikes, **Crimean War: The Diplomatic March to War to the Destruction of the Turks at Sinope, Phi Alpha Theta conference**, 2006.s1. <http://www.lagrange.edu/resources/pdf/citations/history- inabstract/Crimean%20War.pdf>

³⁷ Süleyman Kocabaş; **Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul 1989, s. 258.

³⁸ Mehmet Saray; **Türk-Rus Münasebetleri'nin Bir Analizi**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s. 128.

filosunu tamamen yok etti su üstünde bocalayan subay ve askerleri yağlı paçavralar atarak yaktılar.³⁹ Bununla yetinmeyen Ruslar Sinop'ta 2.500'den fazla evi yaktı. Bu olay sonrasında Ruslar büyük bir sevinç yaşarken Sinop baskınından 34 ölü ve 230 yaralı ile çıkan Rusya'nın savaşı kazanacağına dair ümidi artmıştır.⁴⁰ Avrupa kamuoyunda Sinop baskını büyük tepki görmüştür.⁴¹ İngiltere ve Fransa, Rusya'nın barış şartlarını reddetmesi durumunda Osmanlı Devleti'ni korumak için savaşa gireceklerini beyan etmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'dan

- *Memleketeyn⁴² ve Sırbistan'ın boşaltılmasını,*
- *Daha önceki fermanlar incelenerek Ortodoks ve Katoliklerin durumunun yeni bir protokole bağlanmasını,*
- *Memleketeyn'de idarenin Edirne Anlaşması şartlarına göre düzenlenmesini,*
- *Mültecilere iki devlet arasında uygulanacak şartların belirlenmesini istedi.*

Ancak Rusya, Osmanlı Devleti'nin taleplerini geri çevirdi.⁴³

Bunun üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları Karadeniz'e çıktı. 27 Şubat 1854'te İngiltere ve Fransa, Rusya'ya verdikleri ultimatomla Rusya'nın Eflak ve Boğdan'dan kuvvetlerini çekmesini ve Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası üzerindeki tüm yetkilerini kabul etmesini istediler. 12 Mart 1854'te Osmanlı Devleti ile ittifak antlaşması yapan İngiltere ve Fransa, Osmanlı topraklarına gelecek Rus saldırısında Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımı yapmayı kabul ettiler. Rusya, ultimatoma cevap vermeyince 27 Mart 1854'te İngiltere ve Fransa, Rusya'ya savaş açtı.⁴⁴

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin yardımına koşmadan önce Ruslar Dobruca'yı işgal ettiler. 31 Mart 1854 tarihinde İngiltere ve Fransa kuvvetleri Gelibolu'ya ayakbastı.⁴⁵ Savaşın genişlemesi üzerine hem Rusya hem de İngiltere ve Fransa, Avusturya ve Prusya'yı kendi taraflarına çekmek için çok uğraştılar. Her iki taraf da Avusturya ve Prusya'nın kendi taraflarında olması takdirinde savaşın seyrini değiştirebileceklerini düşünüyordu. Rusya'nın Balkanlardaki emellerinden vazgeçmek istememesi Avusturya'yı İngiltere ve Fransa tarafına çekti.⁴⁶

İngiltere, Fransa, Osmanlı Devleti, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ve Prusya 15 Nisan protestosu ile barış olması durumunda şartları kararlaştırdılar. Buna göre, Osmanlı toprakları korunacak, Eflak ve Boğdan boşaltılacak ve padişah tebaasına bir ferman ile haklar verecekti.⁴⁷ Harp ilanından sonra Osmanlı Devleti 17 Nisan 1854'te Ruslara saldırarak Kalafat'ta Rusları yenilgiye uğrattı.⁴⁸

Ruslar da boş durmuyordu. Rus ajanları, özellikle Rumlar arasında bir söylenti yaymaya başladı: Rusya İstanbul'u alıp Yunanlılara geri verecekti. Rumlar, aslı olmayan bu söylentilere kanarak çeşitli isyanlar başlatmış ve Mora'da Türk kasaba ve şehirlerini basmışlardır. Bunun üzerine Fransa Yunanistan'ı abluka altına alarak etkisiz hale getirdi. Rusya'nın Yunanistan hayali böylece sona ermiş oldu.⁴⁹

³⁹ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s. 357-358.

⁴⁰ Vahid Çabuk; **Kuruluşundan Cumhuriyete...** s. 301.

⁴¹ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s.358.

⁴² Eflak- Boğdan

⁴³ Vahid Çabuk; **Kuruluşundan Cumhuriyete...** s. 302.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s.359.

⁴⁵ Yılmaz Öztuna; **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, İstanbul Hayat Kitapları, 12. Cilt, s12.

⁴⁶ Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s. 360.

⁴⁷ Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi...** s.237.

⁴⁸ Süleyman Kocabaş; **Kuzeyden Gelen...** s. 261.

⁴⁹ Mehmet Saray; **Türk-Rus Münasebetleri'nin...** s.129.

15 Mart – 4 Haziran 1855 tarihleri arasında yapılan Viyana Konferansı, Rusya'nın Karadeniz'deki üstünlüğü üzerinde anlaşmazlıklar çıkınca bir sonuç alınmadan dağıldı.⁵⁰

Avusturya da Rusya'ya verdiği bir ultimatomla Eflak ve Boğdan'ın derhal boşaltılmasını istedi. Rusya, Avusturya ile savaşı göze alamadığından bu isteğini kabul etmek durumunda kaldı.⁵¹

Avusturya tehdidi, Rusya'nın Tuna'da savaş düşüncesini çürütüyordu. Ayrıca yelkenli ahşap gemilerden oluşan Rus filosunun modern Anglo-Frank filosu karşısında hiçbir şansı yoktu. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Rusya'ya kesin darbeyi vurmak için Kırım'da Gözleve yakınlarına asker çıkardı ve Sivastopol'a doğru harekete geçtiler.⁵²

14 Eylül 1854'te 57 bin kişilik müttefik ordusu Sivastopol'un kuzeyindeki Opotorya mevkiine çıkarıldı. 20 Eylül 1854'te Ruslar Alma sahilinde yenilgiye uğratıldı.⁵³ Rusya aldığı yenilgilerin yanı sıra soğuk kış şartları ve bulaşıcı hastalıklarla da mücadele ediyordu. Binlerce subay ve asker ölmüştü.⁵⁴ Savaş şartları her iki tarafta da sağlık sıkıntıları doğurmaktaydı. Osmanlı Devleti müttefiklerinden sadece silah ve asker temin ve desteği almamakla kalmamış bunun yanında sağlık elemanı desteği almıştır. 1854 yılında İngiltere ve Fransa'dan 36 eczacı ve cerrah gelmiş ve tıbbi destek sağlamışlardır.⁵⁵

Müttefik devletlerin en önemli amacı Sivastopol'u alarak Rusya'yı saf dışı bırakmaktı. Piymonte'nin savaşa girmesiyle yapmış olduğu 15.000 kişilik kuvvet yardımına ilave olarak Müttefik devletler 140.000 kişilik bir kuvvet daha Kırım'a gönderdiler. 10 Eylül 1855'te müttefik devletler Sivastopol'a girdi. Osmanlı komutanı Ömer Paşa da Rusları Eupatoria'da yenilgiye uğrattı.⁵⁶ Sivastopol başarısı Osmanlı Devleti'nde büyük sevinç uyandırmış ve fetihname hazırlanmıştır. Fetih coşkusuna şiirler ve nesirler yazılmıştır.⁵⁷

Sivastopol'un düşmesinden sonra Müttefik devletler birçok yeri daha işgal etti. Rusya'nın elinde tek umudu kalmıştı. O da Kuzeydoğu Anadolu'ydu. Kars, Rus işgaline 4 ay 15 gün dayanmasına rağmen erzakın tükenmesi nedeniyle Rusların eline geçti. Kars'ın düşmesiyle de savaş fiilen bitmiş oldu. Rusya'nın barışa yanaşmıyordu. Bunun üzerine Avusturya Rusya'ya ultimatom verince Rusya barışı kabul etti.⁵⁸

Rusya'nın barışı kabul etmesindeki bir diğer neden ise Çar I. Nikola'nın 9 Eylül 1855'te ölmüş olması idi. I. Nikola'nın yerine geçen II. Aleksandr barıştan yanaydı.⁵⁹ I. Nikola'nın benimsediği katı disiplin ve askeri başarısızlığı, Kırım Savaşı'nın ortalarında 2 Mart 1855'te soğuk algınlığı ve sinir yorgunluğu nedeniyle ölümüne neden oldu. Kendisini zehirleyerek intihar ettiği iddiaları da bulunmaktadır.⁶⁰

⁵⁰ Erdoğan Keleş; Osmanlı..., s.345.

⁵¹ Süleyman Kocabaş; **Kuzeyden Gelen...** s. 260-261.

⁵² George Vernadsky; **Rusya...** s.270-271.

⁵³ Yahya Okçu, **Türk-Rus Mücadeleleri**, Berikan Yayınları, Ankara 2001, s.152.

⁵⁴ Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi...** s.239.

⁵⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 183.

⁵⁶ Fahir Armaoğlu; 19. Yüzyıl... s.364.

⁵⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 205, 206.

⁵⁸ Yılmaz Öztuna; **Başlangıcından...**s. 16-17.

⁵⁹ Bülent Özükan ve diğerleri, **Adım Adım Osmanlı Tarihi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 493.

⁶⁰ George Vernadsky; **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 266.

3. KIRIM SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

Müttefik devletler savaşı kazanınca, “Dört Nokta” denilen şartların kabul edilmesi için Rusya’ya ultimatö verildi.⁶¹

II. Aleksandr, ultimatö’u kabul edince barış antlaşmasının hazırlanması için Paris’te bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı. 25 Şubat 1856’da toplanan Paris Barış Konferansı’na Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Piyomente, Avusturya ve Prusya katıldı. 34 maddelik antlaşma 30 Mart 1856’da imzalandı.⁶²

Paris Antlaşması ile Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile kazandığı ayrıcalıkları kaybetti. Karadeniz’in tarafsızlaştırılmasını ve Besarabya’nın Osmanlı Devleti’ne verilmesini Çar II. Aleksandr kabullenememiş ve bu durumu “iki kâbus” olarak nitelendirmiştir.⁶³

Paris Antlaşması’nın Osmanlı Devleti lehine önemli katkısı olmamıştır. Rusya’nın Avrupa’da artan dengesini yok etmek için savaşa katılan Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Osmanlı Devleti üzerindeki Rus baskısı sona erse de Eflak, Boğdan ve Sırbistan’ın bağımsızlık yolundaki önündeki engeller kalkmıştır. Karadeniz tarafsızlaşmış, İngiltere ve Fransa’nın Doğu Akdeniz’deki etkinliği artmıştır.⁶⁴ İngiltere, Rusya’ya karşı Akdeniz sömürgelerini güvence altına aldı. Fransa ise Rusya’nın Boğazlar ve Doğu Akdeniz üzerindeki baskısından kurtulmuştur.⁶⁵

Osmanlı Devleti, Paris Barış Antlaşması’ndan sonra toprak bütünlüğü korunma altına alsa da savaşın getirdiği mali sıkıntıları İngiltere ve Fransa’nın kefaletiyle aldığı dış borçlanma ile gidermeye çalıştı. Ancak, Paris Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra başlayan savurganlık Osmanlı Devleti’nde daha büyük sorunlara yol açmıştır.⁶⁶ 24 Ağustos 1854’te çekilen ilk kredi, Dent Palmer and Company ile Goldschmid and Company adlı

⁶¹ Bu dört şart;

1. Eflak ve Boğdan büyük devletlerin koruması altına girecek ve bu devletlerin onayı olmadan Osmanlı Devleti bu topraklara asker sokamayacak,
2. Tuna’da seyrüsefer serbestisi devam edecek,
3. Karadeniz’de Osmanlı Devleti ve Rusya’nın savaş gemisi ve tersanesi bulunmayacak,
- 4- Osmanlı Padişahı’nın bağımsızlık ve egemenlik haklarına dokunulmadan Hristiyan halkın hakları artırılacaktır. Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl...** s. 370-371.

⁶² Enver Ziya Karal; **Osmanlı Tarihi...** s.242. 1856 Paris Barış Antlaşması’nın esasları şöyledir:

- 1) Taraflar savaş sırasında işgal ettikleri bütün toprakları iade edecek.
- 2) Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri Topluluğu’nun bir üyesidir.
- 3) Antlaşmayı imzalayan devletler ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşmazlık çıkması durumunda taraflar savaşa başvurmadan önce diğer devletlerin aracılığını kabul edecekler.
- 4) Osmanlı padişahı 28 Şubat 1856’da yayınladığı Islahat Fermanı’nı devletlere tebliğ etmiştir.
- 5) Boğazlar savaş gemilerine kapalı olacak, 1841 Sözleşmesi devam edecektir.
- 6) Karadeniz’de savaş gemisi bulunmayacak, mevcut tersaneler yıkılacaktı.
- 7) Tuna komisyonu kurularak Tuna’da seyrüsefer serbestisi kabul edilecek.
- 8) Besarabya’nın bir kısmı Boğdan’a eklenecektir.
- 9) Eflak ve Boğdan özerk olacak ve bu özerklik devletlerin garantisi altında olacaktır. Her iki eyaletin kendisine ait meclisleri olacak ve hiçbir devlet Eflak ve Boğdan’ın iç işlerine karışamayacaktır.
- 10) Sırbistan’ın Osmanlı Devleti’nden aldığı özerklik devletlerin garantisi altında olacak. Onay almadan Osmanlı Devleti, Sırbistan’a asker sevk edemeyecek. Vahid Çabuk; **Kuruluşundan...** s.327-329. ve Antlaşmanın tam metni ve ayrıntılar için bkz, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s.96-109.

⁶³ Süleyman Kocabaş; **Kuzey’den...** s.267.

⁶⁴ Vahid Çabuk; **Kuruluşundan...** s.330-331.

⁶⁵ Fahamettin Başar; **100 Soruda Osmanlı Devleti Tarihi**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 181.

⁶⁶ Mahmud Celaleddin Paşa; “*Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri Paris Antlaşması Sonrası (1856-1870) (II)*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Mart 2004, Sayı: 86, s.54.

müesseselerden 5 milyon sterlindi. İhraç bedeli % 80, faiz oranı % 6 ve süresi 33 yıldır. Kredinin yıllık masrafı 210.000 sterlindi.⁶⁷

İlk defa yüksek faizlerle Avrupa'dan borç para alan Osmanlı Devleti, borçlarını geri ödemede güçlük çekince büyük maddi sıkıntılara düştü.⁶⁸ Avrupalı Devletlerden alınan 3 milyon 50 bin liranın 20 yıllık süreyle ödenilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni borçlarında İngiltere ve Fransa'nın kefaleti olmadan alınamayacağı Osmanlı Arşiv Belgelerine yansımıştır.⁶⁹ Osmanlı Arşiv belgesinde faizleriyle birlikte ayrıntılı olarak bu borç sunulmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti modern tefecilerin eline düşmüştür.

Paris Antlaşması'ndan sonra yabancı devletlerin Osmanlı işlerine karışmayacaklarını düşünen kesimler yanılmışlardır. Zira Abdülmecit, yayınladığı fermanla 28 Şubat 1856'da Islahat esaslarını ilan etmiştir. Padişah, Islahat Fermanı ile Müslüman ve Gayrimüslim halk arasında hiçbir farkın olmadığını teyit etmiştir.⁷⁰

İlan etmek zorunda kaldığı bu ferman Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlamaktadır. Mısır valisi hemen Islahat Fermanından duyduğu memnuniyeti Bab-ı Aliye iletmış ve Gayri Müslim cemaat liderleri de ferman gereği meclise davet edilmiştir.⁷¹ Avusturya Başbakanı Metternich, Paris Antlaşması için şöyle demiştir: *“Bu antlaşma Osmanlı Devleti'ne büyük menfaat sağlamıştır. Ancak, Rusya Osmanlı Devleti'ni uzun süre rahat bırakmaz. Osmanlı Devleti islahat yapmak için önünde sadece iki yıl vardır.”* Gerçekten de durum Metternich'in dediği gibi olmuş, Ruslar Balkanlara müdahale için her fırsatı değerlendirmeye devam etmiştir.⁷²

Çarlık dönemi Rus tarihçileri, savaşta esas rakip olarak İngiltere ve Fransa'yı görmüş Osmanlı Devleti'nin savaşta rolünü ve bilgisini küçümsemekle birlikte Osmanlı ordusunun savaşçı niteliklerini övmüşlerdir.⁷³

Savaş sonrasında da Bab-ı Ali ile İngiltere arasında karşılıklı dostane ilişkiler devam etmiştir. İngiltere Kraliçesi savaş sonucundaki başarıdan dolayı Osmanlı askerlerine madalya vermiş⁷⁴, Osmanlı padişahı da İngiltere'den gelen hastabakıcı, doktor kadın ve erkeklere ihşanda bulunmuştur.⁷⁵ Sivastopol'da ölen Fransız general için anıt dikilmiş⁷⁶, Osmanlı Devleti bu iş için para göndermiştir. Florance Nigtingale'in ölümü üzerine yapılacak olan Kırım Savaşı hatıra anıtı için Osmanlı Devleti 300 lira para göndermiştir.⁷⁷

⁶⁷ Erdoğan Keleş; Osmanlı ..., s.208-209.

⁶⁸ Fahamettin Başar; **100 Soruda Osmanlı Devleti Tarihi**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1999, s.181.

⁶⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 239- 242.

⁷⁰ Yahya Okçu; **Türk-Rus...** s. 155.

⁷¹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 139,140.

⁷² Süleyman Kocabaş; **Kuzey'den...** s.267-268.

⁷³ Candan Badem; *“Rus ve Sovyet Tarih Yazımında Kırım Savaşı”*, **Toplumsal Tarih**, Kasım 2006, Sayı: 155, s.17.

⁷⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 318.

⁷⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 320, 321.

⁷⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 327.

⁷⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde...**, s. 330, 331.

Son söz olarak 1853-1856 yılları arasında süren bu savaş Osmanlı Devleti'nin ilk dış borç aldığı savaş olarak tarihteki yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nin Batılı Devletlerin oyuncağı haline gelmesine sebep olan bu savaş yeni nesillere ibret ve dersler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

1- YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, Ankara 2006.

2- TETKİK ESERLER

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.

AYVERDİ, Semiha, **Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1970.

BADEM, Candan, "Rus ve Sovyet Tarih Yazımında Kırım Savaşı", **Toplumsal Tarih**, Kasım 2006, Sayı 155.

BADEM, Candan, **The Ottoman Crimean War (1853-1856)**, Brill Press, Leiden- Boston 2010.

BAL, İ., ÇUFALI, M., **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, Lalezar Kitabevi, Ankara 2006

BAŞAR, Fahamettin, **100 Soruda Osmanlı Devleti Tarihi**, Dünya Yayıncılık, İstanbul-1999.

BOLSOVER, G.H., "1815-1914 Tarihleri Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Ağustos 2005, Sayı 103.

ÇABUK, Vahis, **Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi 8. Cilt**, Emre Yayınları, İstanbul 1999.

HAMMER; **Büyük Osmanlı Tarihi**, MMP Baskı, İstanbul 2010.

HAYREDDİN Bey, **Kırım Harbi**, Tercüman, İstanbul 1976.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

KELEŞ, Erdoğan, Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Doktora Tezi**, Ankara 2009.

KOCABAŞ, Süleyman, "İstanbul ve Boğazlar Üzerine I. Napolyon- I. Aleksandr Pazarlığı", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ocak 1991, Sayı 49.

KOCABAŞ, Süleyman, **Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul-1989.

KOHN, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, Ankara 1991.

KURAT, Akdes Nimet, "Panslavizm (II)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Mayıs 2004, Sayı 88.

KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, TTK Basımevi, Ankara 1993.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970.

MAHMUD CELALEDDİN Paşa, "Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri Paris Antlaşması Sonrası (1856-1870)" (II), **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Mart 2004, Sayı 86.

OKÇU, Yahya, **Türk-Rus Mücadelesi**, Berikan Yayıncılık, Ankara 2001.

- ÖZTUNA, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, İstanbul Hayat Kitapları, 12. Cilt.
- ÖZÜKAN, Bülent (Edit.), **Adım Adım Osmanlı Tarihi İmparatorluğun Son Yılları**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2003.
- RİCH , Norman; **Why The Crimean War?**, Brown University Press, London-1985.
- SARAY, Mehmet, **Türk-Rus Münasebetleri'nin Bir Analizi**, Meb Yayınları, İstanbul-1988.
- STİKES, William, "Crimean War:The Diplomatic March to War to the Destruction of the Turks at Sinope", **Phi Alpha Theta conference**, 2006.s1.
<http://www.lagrange.edu/resources/pdf/citations/history-inabstract/Crimean%20War.pdf>
- SUMNER, B.H., **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, Eşref Bengi Özbilen (Çev.), İstanbul 1993.
- TURAN, Mustafa (Edit.), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- TÜRKMENOĞLU, Erol, "Ortodoks Birliği ve Türkiye "(II), **Belgelerle Türk tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Mayıs 2005, Sayı :100.
- VERNADSKY; George, **Rusa Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.